

Transparency International Sverige

Positionspapper

Skydd för visselblåsare

Enligt Transparency International Sverige (TI Sverige) innebär korruption att någon utnyttjar sin ställning för att uppnå otillbörlig fördel för egen eller annans vinning. Det här kan bland annat innebära att formella beslutsprocesser sätts ur spel vilket kan leda till att förtroendeskadorna uppstår, såväl för offentliga institutioner som för privata företag. Det kan leda till konsekvenser för enskilda, för miljön och ibland till ekonomiska förluster. Korruption är ofta svårt att upptäcka eftersom de involverade parterna har ett gemensamt intresse att transaktioner sker i det fördolda. Upptäcktsrisken är därför mycket liten.

Det finns gott om exempel på att de som upptäcker och slår larm om korruption och andra oegentligheter utsätts för repressalier av olika slag. Exempelvis omplacering på en arbetsplats, avsked, social utfrysning och mobbning men det förekommer även våld eller hot om våld. Detta påverkar människors vilja att agera visselblåsare och kan därmed leda till minskade chanser att upptäcka och förebygga korruption i samhället.

Visselblåsare spelar ibland en avgörande roll för att uppmärksamma korruption och annat beteende som strider mot lagen, interna riktlinjer eller andra mer universella principer. Utifrån TI Sveriges definition av korruptionsbegrepp omfattas många olika slags aktiviteter, allt från sådant som betraktas som brottsligt till annat som kan betraktas som oetiskt eller olämpligt. Det innebär att korruption ibland kan bero på bristande kunskap och därför kan visselblåsare också vara viktiga för att göra människor uppmärksamma på vad det är som är rätt och riktigt enligt gällande rättsregler.

Givet de risker som en visselblåsare utsätter sig för är det viktigt att det finns ett skydd för de som slår larm. Lagen om anställningsskydd (LAS) ger skydd mot uppsägning och avsked som är osakliga, ett skydd som dock inte hindrar att arbetsgivaren kan "köpa ut" den anställda. Anställda i offentlig sektor har dessutom skydd mot att arbetsgivaren efterforskar vem som är källa till uppgifter som lämnats ut till medierna. Däremot finns ännu inget motsvarande meddelarskydd om uppgifterna lämnats till en myndighet.

Europarådets civilrättsliga konvention mot korruption förpliktar staterna att ge rättsligt skydd åt visselblåsare som agerar i god tro och anmäler misstankar om korruption. Det är ovisst om Sverige uppfyller konventionens alla krav, i vart fall vad gäller privatanställda. Europarådets samarbetsorgan mot korruption (GRECO) har dessutom rekommenderat medlemsländerna att erbjuda konfidentiell rådgivning till vittnen och offer för korruption.

TI Sverige anser att steg har tagits i rätt riktning för att minska korrupsionsriskerna men också i syfte att skydda de som slår larm om korrruption. Lag (2016:749) om särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden trädde i kraft 1 januari 2017. Samtidigt ändrades offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) så att sekretess även ska gälla i domstol vid mål som rör denna lag.

Det finns också andra sätt att skydda den som vill slå larm. Man kan garantera deras anonymitet redan från början, så att de förblir okända för den som står anklagad och andra berörda. Sådana system för visseblåsning finns i Sverige, såväl vid privata företag som vid kommuner och statliga myndigheter, även om det ännu inte är särskilt vanligt. Genom att visseblåsaren förblir anonym minskar risken för repressalier. Ett alternativ är interna system som gör det enklare för anställda att slå larm. Detta har föreslagits av bland annat Statskontoret (2012:20) och Utredningen om stärkt skydd för arbetstagare som slår larm (SOU 2014:31). Statskontoret har också föreslagit att alla myndigheter ska säkerställa att det finns kända rutiner för hur man går tillväga och vart anställda ska vända sig när man vill slå larm om misstänkt korrruption eller andra allvarliga missförhållanden (Statskontoret 2015:23).

Statskontoret har på regeringens uppdrag utrett frågan om en gemensam visseblåsarfunktion för statliga myndigheter. Utredningens samlade bedömning var att det inte finns några starka skäl att införa en sådan funktion. Bland annat på grund av att det saknas rättsliga förutsättningar vad gäller dataskydd. Däremot anser Statskontoret att det skulle vara värdefullt med en vägledning med gemensamma riktlinjer för hur visseblåsarfunktioner bör utformas och användas i staten (Statskontoret 2016:30).

Ett annat sätt att skydda visseblåsare från repressalier är att straffa de arbetsgivare som på något vis straffar de som slår larm. Från och med 1 januari 2017 har sådana regler börjat gälla. Den nya lagen skall tillämpas vid larm om s.k. "allvarliga missförhållanden". Ett sådant missförhållande är brott med fängelse i straffskalan eller därmed jämförliga missförhållanden. Några exempel på sådana brott är bedrägeri, förskingring, trolöshet mot huvudman eller givande och tagande av muta. Enligt lagen så omfattas också "andra jämförliga missförhållanden". Av propositionen så framgår det att det bland annat kan handla om kvalificerade överträdelser av gällande normer och föreskrifter eller så stora brister i verksamheten i övrigt att missförhållandet objektivt kan betraktas som allvarligt.

Även om svensk lagstiftning har förändrats finns det fortfarande mer att göra, inte minst vad gäller statliga myndigheter, kommuner och landsting. Även ur ett offentligt perspektiv är de privata företagen viktiga. I takt med allt mer offentlig service upphandlas och tillhandahålls av privata företag är det viktigt att det också finns regler motsvarande de som gäller inom offentlig sektor.

TI Sveriges rekommendationer:

- TI Sveriges bedömning är att viktiga steg har tagits för att stärka skyddet för visseblåsare som i god tro och på rimliga grunder slår larm om korrruption på arbetsplatsen. Skyddet riktar sig dock enbart till arbetstagare och så kallad inhyrd personal. **TI Sverige** anser att det är viktigt att ett motsvarande skydd ska finnas för alla anställningsformer och även för andra än anställda som påtalar misstankar om korrruption, exempelvis kunder, klienter, patienter och elever.

- I takt med att allt mer offentlig service utförs i privat regi behöver meddelarskyddet förändras. **TI Sverige** anser därför att det är angeläget att skyddet för meddelare i privat sektor stärks och utvidgas så att den omfattar alla de tjänster som privata företag utför som offentliga tjänster. Skyddet för meddelare i privat sektor bör stärkas, på de områden där så kan ske utan att hamna i strid med andra grundläggande principer. Så länge som ett lagstadgat skydd inte gäller uppmanar TI Sverige arbetsgivare och anställda att sluta kollektivavtal som garanterar meddelarskydd.
- **TI Sverige** anser att alla arbetsgivare ska vidta nödvändiga åtgärder för att underlätta för de som vill slå larm om korruption och olika missförhållanden. Exempelvis genom inrättande av interna rutiner för hur misstankar anmälas och hur dessa anmälningar hanteras. Regler och rutiner ska vara kända för de anställda. Detta ligger i linje med Europarådets rekommendation om skydd för visseblåsare som innebär att kanaler för rapportering och avslöjanden av missförhållanden ska vara tydliga och kända. Givet den nya lagstiftningen är det också viktigt att arbetstagare och inhyrd personal får nödvändig information om vad som avses med allvarliga missförhållanden eller annat som är att betrakta som jämförligt, enligt lagen.
- **TI Sverige** anser att Sverige bör följa rekommendationen från Europarådets samarbetsorgan mot korruption (GRECO) om att det ska finnas konfidentiell rådgivning till vittnen och offer för korruption.

Kontaktperson
Johan Mörck, styrelsemedlem
E-post: johan.morck@gmail.com
Tel.: 070-255 24 59